

В. Ю. Арешонков, Житомирський державний університет імені Івана Франка

„ЗМІСТ ШКІЛЬНОЇ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ” В ПОНЯТІЙНІЙ СИСТЕМІ ІСТОРИКО-МЕТОДИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Арешонков В. Ю.

„Зміст шкільної суспільствознавчої освіти” в понятійній системі історико-методичного дослідження

У статті автор здійснив спробу уточнення поняття „зміст шкільної суспільствознавчої освіти” в понятійній системі історико-методичного дослідження. Зроблено висновок, що зміст шкільної суспільствознавчої освіти у радянській школі потрібно розуміти як систему інтегрованих наукових знань, умінь і навичок, способів навчальної діяльності, формалізованих в навчальних програмах, яка забезпечувала розвиток здібностей школярів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя і праці.

Ключові слова: суспільствознавство, зміст освіти, зміст суспільствознавчої освіти, навчальний предмет.

Арешонков В. Ю.

„Содержание школьного обществоведческого образования” в понятийной системе историко-методического исследования

В статье автор предпринял попытку уточнения понятия „содержание школьного обществоведческого образования” в понятийной системе историко-методического исследования. Сделан вывод, что содержание школьного обществоведческого образования в советской школе нужно понимать как систему интегрированных научных знаний, умений и навыков, способов учебной деятельности, формализованных в учебных программах, обеспечивающую развитие способностей школьников, формирование их мировоззрения, морали и поведения, подготовку к общественной жизни и труду.

Ключевые слова: обществознание, содержание образования, содержание обществоведческого образования, учебный предмет.

Історико-методичне дослідження формування і розвитку змісту шкільної суспільствознавчої освіти України у ХХ столітті, насамперед, передбачає

уточнення логічного змісту основних термінів і понять, якими описується зазначена сфера змісту освіти.

Хоча проблема формування змісту суспільствознавчої освіти знайшла відображення в працях К. Баханова, О. Дятлової, Л. Пироженко, О. Пометун, А. Приходько, Т. Ремех, Т. Самоплавської, І. Смагіна, Н. Ярош та ін., але сфокусованого на зміст суспільствознавства понятійного аналізу зазначені дослідники не пропонують.

Отже, **метою** нашої статті є уточнення поняття „зміст шкільної суспільствознавчої освіти” в понятійній системі історико-методичного дослідження.

В науковій літературі відносно галузей наукового знання і відповідних навчальних дисциплін поняття „суспільні”, „гуманітарні” та „соціальні” іноді використовують як синоніми, чим дезорієнтують дослідників.

У сучасній українській педагогічній науці цю понятійну проблему вирішив О. Михайличенко, який чітко визначив зміст понять „суспільні науки”, „гуманітарні науки”, „соціальні науки” [6].

На його думку, суспільні науки за своїм призначенням пов’язані з власними, окремими культурними та історичними надбаннями людства, суспільними нормами та установками, пов’язаними з окремою особою, окремою сім’єю, окремим класом, окремою групою, нацією, державою, ін., для яких характерні етнічні, національні, релігійні ознаки [6, с. 5]. Тому до суспільних наук дослідник відносить психологію, педагогіку, філософію, мовознавство, літературознавство, релігієзнавство, мистецтвознавство, археологію, етнографію, краєзнавство, культурологію, естетику, економіку.

Поняття «гуманітарне», як зазначає О. Михайличенко, – це ознака, в центрі якої знаходиться ідея людини як вищої цінності [6, с. 5]. Тому до гуманітарних він відносить клас (перелік) наук, що вивчають людину у сфері її духовної, розумової, етичної, культурної і суспільної діяльності. За об’єктом, предметом вивчення гуманітарні науки часто перетинаються з суспільними науками, протиставляючись при цьому методологією та методикою вивчення

[6, с. 5]. Відповідно до гуманітарних наук відносяться: рідна та іноземна мови, література, антропологія, теологія, журналістика, етнографія, етика, мистецькі науки, тощо.

До соціальних наук вчений відносить соціологію, соціальну психологію, юриспруденцію, політичну економію, історію, демографію, соціальну статистику, соціальну гігієну [6, с. 5 – 7].

О. Михайличенко соціальні, суспільні та гуманітарні науки об'єднує одним терміном – *суспільствознавство* [6, с. 5].

Грунтовний аналіз системи суспільствознавчих понять здійснив у своїй дисертації І. Смагін, який запропонував окреслювати широке і вузьке значення змісту поняття „суспільствознавство”.

На його думку, широка інтерпретація змісту поняття „суспільствознавство” охоплює „сукупність наукових знань про людину і суспільство, які формуються на основі історії, соціології, економічної теорії, політології, правознавства, культурології, соціальної економіки, соціальної психології і психології особистості, соціальної філософії, філософської антропології та етики” [6].

З позицій нормативного підходу, взявши за основу новий Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, суспільствознавство нині можна визначити як освітню галузь, що структурно складається з історичного та суспільствознавчого компонентів.

У вузькому значенні поняття „суспільствознавство” означає назву однойменних навчальних предметів з інтегрованим змістом у системі радянської шкільної освіти першої і другої половини ХХ ст.

В радянській шкільній освіті суспільствознавство як інтегрований навчальний предмет відоме у період 1921 – початок 30-х років та 1962 – 1991 років. Якщо в межах першого періоду історія входила в склад суспільствознавства як складова, то в межах другого – суспільствознавство й історія були рівнозначними навчальними предметами радянської школи.

Т. Бакка нинішнє шкільнє суспільствознавство визначає як комплекс „навчальних дисциплін, що мають на меті закласти в свідомості учнів основи філософських, культурологічних, правових, економічних, політологічних, громадянознавчих знань. Пріоритетні напрями шкільного суспільствознавства, а отже, і структура його змісту віддзеркалюються насамперед в інтеграції таких елементів знань, як основи філософії, культури, економіки, права і Конституції України, політології і громадянознавства. Його головна функція вбачається у забезпеченні належної соціалізації молодого покоління, формуванні у нього системи загальнолюдських, національних та особистісних цінностей і ціннісних орієнтацій, можливостей для свідомого вибору молодю людиною моделей поведінки, що відповідають потребам і викликам молоді української держави, демократії, інформаційного суспільства” [1, с. 9].

Визначення поняття „суспільствознавча освіта” в сучасній українській „Енциклопедії освіти” дається таке: суспільствознавча освіта – освіта, що орієнтує на забезпечення самовизначення особистості, створення умов для її самореалізації, сприяє розвитку громадянського суспільства (сукупності історично складених форм сумісної діяльності людей), закріпленню й удосконаленню правової держави. Базовими для суспільствознавчої освіти є суспільствознавчі науки: соціальна філософія, політологія, етика, соціальна психологія, соціологія, економічна теорія тощо [4, с. 892].

Оскільки ми хронологічно в межах дослідження охоплюємо системи дорадянської, радянської та сучасної української освіти, то «шкільна суспільствознавча освіта» як робоче поняття для нашого дослідження, з урахуванням його використання в умовах трьох освітніх систем, ми наповнюємо таким змістом: *„Шкільна суспільствознавча освіта – це освіта, що на основі змісту суспільних і соціальних наук соціалізує особистість відповідно до державного (суспільного) замовлення, формалізованого в навчальних програмах, шляхом формування відповідних знань, умінь, навичок та ставлень у процесі вивчення шкільних суспільствознавчих предметів”*.

У дидактиці існували та існують різні трактування поняття „зміст освіти”.

Г. Коджаспірова у „Словнику з педагогіки” визначає зміст освіти і виховання як систему наукових знань, умінь і навичок, відношень і досвіду творчої діяльності, опанування якими забезпечує різносторонній розвиток розумових і фізичних здібностей вихованців, формування їх світогляду, моралі, поведінки, підготовку до громадського життя і праці [2, с. 313].

С. Гончаренко в „Українському педагогічному словнику” зазначає, що зміст *освіти* впливає із її основної функції – прилучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей [2, с. 137]. „Зміст *освіти* це – система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання. На зміст освіти впливають об’єктивні (потреби суспільства у розвитку робочої сили; розвиток науки й техніки, що супроводжується появою нових ідей, теорій і докорінними змінами в техніці й технології) та суб’єктивні (політика керівних сил суспільства, методологічні позиції вчених) фактори. Педагогічні вимоги до змісту освіти: зміст освіти повинен бути спрямований на досягнення основної мети виховання – формування гармонійно розвиненої, суспільно активної особистості – громадянина України; зміст освіти повинен будуватися на науковій основі” [2, с. 137].

Нове російське видання „Педагогічного енциклопедичного словника” (2008 р.) зазначає, що „Зміст освіти – це деяка адаптована система знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до світу, засвоєння якої забезпечує розвиток особистості”. У такому визначенні простежується особистісно орієнтований підхід до змісту освіти.

У сучасній вітчизняній педагогічній науці зміст освіти визначають як:

– „сукупність тих знань, умінь і навичок, які входять у загальну середню освіту” (В. Галузинський, М. Євтух);

– „систему наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей учнів,

формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя, до праці” (М. Фіцула);

– „систему наукових знань, умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості” (Н. Волкова);

– „частину культури, соціального досвіду суспільства, яка використовується в навчальному процесі для вирішення завдань навчання, виховання і розвитку особистості” (Н. Мойсеюк);

– „та частина культури та соціального досвіду людства, яку суспільство спрямовує на створення вихідних можливостей для самовизначення підростаючої особистості з метою її автентичної самореалізації в умовах гармонізації внутрішньо особистісних та загальносуспільних інтересів” (С. Пальчевський, І. Зайченко).

Зрозуміло, що зміст освіти не залишається незмінним. Розвиток суспільства, зміна мети і завдань навчання і виховання підростаючого покоління тягнуть за собою і зміну змісту освіти.

О. Савченко *зміст загальної середньої освіти* визначає як історичну категорію, своєрідну модель реалізації вимог суспільства до підготовки людських поколінь до життя. У змісті освіти враховуються актуальні й перспективні потреби суспільства, а також освітні запити окремих особистостей [4, с. 322].

Зміст загальної середньої освіти знаходив своє конкретне вираження в навчальному плані, програмах і підручниках.

Структурно зміст загальної освіти включає в себе систему знань, умінь та навички, досвід творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення [7, с. 149].

У радянській дидактиці було визначено, що основу побудови змісту навчальних планів складає навчальний предмет. Теорію навчального предмета розробляли А. Сохор, І. Журавльов, Л. Зоріна, С. Ледньов та ін.

Навчальний предмет – це дидактично обгрунтована система знань, умінь і навичок, відібраних з відповідної галузі науки чи мистецтва для вивчення в

навчальному закладі, основна структурна одиниця навчально-виховного процесу; один із засобів реалізації змісту освіти [8, с. 488].

Як зазначає сучасна українська дослідниця Н. Ярош, важливою теоретичною умовою розбудови суспільствознавчої освіти на предметній основі у другій половині ХХ ст. було „обґрунтування концептуалізації курсу суспільствознавства. Воно здійснювалося за тими ж критеріями, які застосовувалися до усіх шкільних предметів – в основу покладалися відповідні категорії, що давали власну назву тій чи іншій галузі знань і в яких більш менш виразно віддзеркалювалася специфіка предметної сфери дисципліни” [11, с. 326]. Відповідно до цих критеріїв шкільні предмети за своєю концептуалізацією дослідниця, на основі підходу, запропонованого В. Скибою, поділяє на три типи: монопредметні, діапредметні, поліпредметні.

Український науковець В. Скиба так характеризує навчальні предмети: монопредметні – вказують на те, що межі цієї теоретичної системи обмежуються предметом однієї науки. Діапредметні віддзеркалюють синтез предметних сфер двох наук (економічна географія). Поліпредметні – в яких окреслюються предметні поля трьох і більше наук (математика, природознавство) [9, с. 42].

Очевидно, що поліпредметним був запроваджений в радянській школі навчальний предмет „Суспільствознавство”.

Як зазначає Н. Ярош, суспільствознавство було різновидом «найбільш складних поліпредметних шкільних курсів, що поєднував у собі не тільки споріднені, а й відмінні за своїм змістовим наповненням гуманітарні та природничі науки. Крім того, цей курс включав низку наук, які взагалі не входили до навчального плану школи, як, наприклад, філософія та політекономія» [11, с. 326].

В радянській дидактиці останньої третини ХХ ст. одні вчені вважали абсолютно необхідним у змісті навчального предмета, крім освітнього матеріалу, яким повинні оволодіти учні, вказати „вироблені людством узагальнені способи дії з цим матеріалом” (розумові дії), яким в першу чергу потрібно навчати учнів

(П. Гальперін, О. Запорожець, Д. Ельконін). Інші вважали, що в змісті навчального предмета „слід вказати типи пізнавальних і практичних завдань, які повинні навчитися вирішувати учні кожного класу” (М. Скаткін).

Радянська дидактика при відборі і конструюванні змісту навчальних предметів, враховуючи навчально-виховні завдання школи і вікові особливості учнів, встановлювала раціональне співвідношення між фактами і узагальненнями; відбирала теорії і провідні ідеї, які вважалися ключем до розуміння безлічі окремих фактів і забезпечували діалектико-матеріалістичне розуміння певної сфери діяльності, служили керівництвом до пізнавальної і практичної діяльності і мали виховне значення, визначали глибину, з якою могли бути висвітлені ті чи інші закони, теорії на конкретному ступені навчання.

Поняття „зміст шкільної суспільствознавчої освіти” є похідним від поняття „зміст освіти”. Виходячи із сучасного вітчизняного Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, поняття *зміст шкільної суспільствознавчої освіти* ми можемо визначити як систему змістових ліній суспільствознавчого компонента: людина в суспільно-політичній сфері, людина в соціальній сфері, людина у правовій сфері, людина в економічній сфері, людина в культурно-духовній сфері.

Для змісту сучасної шкільної суспільствознавчої освіти, базовими науками у контексті формування знань, умінь і навичок в учнів є філософія, економічна наука, соціологія, політологія, соціальна психологія, правознавство.

Оволодіння основами філософії допомагає школяреві правильно орієнтуватися у світі пізнання і людських цінностей, а також знайти своє місце в житті. Значення і необхідність вивчення філософії в школі пояснюються головним чином тим, що вона відповідає на питання, як правильно мислити, як гідно жити. Розуміння сутності соціальних процесів дає соціальна філософія.

Основи економічних знань та відповідні вміння і навички необхідні для формування у підлітка адекватного сприйняття економічної ситуації в країні і в світі. Вони також є інструментом, який випускник загальноосвітньої школи зможе використовувати для правильного вибудовування своїх відносин з

майбутнім роботодавцем, колегами по професійній діяльності, державними і комерційними економічними структурами.

Соціологічні знання та відповідні вміння і навички покликані сприяти формуванню всебічного погляду на суспільні процеси, створюючи каркас соціального мислення як системного розуміння об'єктивних і суб'єктивних елементів соціальних тенденцій. Цілісне системне соціологічне мислення допоможе молоді зайняти активну соціальну позицію.

Зростання значення політології – науки про політику, устрій, розподіл та здійснення влади – визначається тим, що від суми індивідуальних політичних позицій, від свідомого політичного вибору громадян залежить доля країни, а отже, і власна доля кожної людини. Зміцнення демократії в Україні неможливо без затвердження у свідомості більшості населення демократичних цінностей, що розкриваються політологією.

Соціальна психологія відіграє важливу роль у визначенні випускником свого місця в суспільстві та формуванні його позиції по відношенню до суспільства, при цьому її вага збільшується у зв'язку з ускладненням в наш час міжособистісних відносин, значенням організації взаємодії людей у великих і малих групах.

Оволодіння базовими знаннями та відповідні вміннями і навичками з права – обов'язковий елемент розвитку соціально активної особистості, яка має необхідний для сучасного суспільства рівень правосвідомості та правової культури. У свою чергу, це виховує внутрішню переконаність у необхідності дотримання норм права, відповідальне і шанобливе ставлення до прав і свобод інших осіб, громадянську позицію.

Г. Чернова зауважує, що зміст шкільної суспільствознавчої освіти не має постійного характеру, оскільки змінюється у зв'язку з розвитком самого суспільства і суспільствознавчих наук. Методика навчання суспільствознавства покликана здійснити оптимальний відбір найбільш важливих його елементів. Обов'язковий зміст суспільствознавчих дисциплін, необхідний для вивчення в школі, визначається державним стандартом. Воно засвоюється учнями за

допомогою певної методичної організації навчання, що включає в себе урочні, позаурочні, позашкільні заняття і міжпредметні зв'язки [10, с. 18 – 19].

Інтегрованість суспільствознавчої освіти виявляється і на предметному (поліпредмет), і на міжпредметному рівнях. В. Ільченко вважає, що інтегративний підхід в освіті – це підхід, що веде до доцільного об'єднання елементів змісту освіти у цілісність. Результатом інтегративного підходу можуть бути цілісності знань різних рівнів. Інтегративний підхід реалізується під час вивчення інтегрованих курсів чи окремих предметів з освітньої галузі, коли цілісність знань формується завдяки інтеграції їх на основі спільних для всіх предметів понять, застосуванню методів і форм навчання, контролю і корекції навчальних досягнень учнів, що спрямовують навчальний процес на об'єднання знань [4, с. 356].

О. Дятлова в дисертації з проблем інтеграції змісту шкільного суспільствознавства у 20-х – 30-х роках ХХ ст. зазначає, що поняття «інтеграція змісту освіти» можна розглядати як „об'єднання певних елементів навчального змісту на основі науково обґрунтованих підходів, що визначаються необхідністю утворення у свідомості учнів системи знань і уявлень про людину і суспільство як основи цілісного світогляду. Отже, метою інтеграції змісту освіти є формування в учнів такого світогляду, що водночас сприяє підвищенню рівня їх розумової активності” [3].

Дослідниця ввела в обіг нове педагогічне поняття „*інтегративний підхід в освіті*” для визначення побудови змісту (окремого предмета або освітньої галузі) у вигляді дидактичної моделі, що розробляється на основі обґрунтованого поєднання елементів знань з різних предметів і реалізується з використанням інтегрованих форм і методів організації навчання [3].

Отже, в історико-методичному контексті, відповідно до теми нашого дослідження, поняття „*зміст шкільної суспільствознавчої освіти*” ми будемо розуміти як систему інтегрованих наукових знань, умінь і навичок, способів навчальної діяльності, формалізованих в навчальних програмах, яка викладалася в межах моно- і поліпредметних навчальних предметів суспільного

і соціального спрямування (виключаючи історію) і забезпечувала розвиток здібностей школярів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя і праці. Вивчення історіографії означеного поняття є *предметом наших подальших досліджень*.

Література

1. **Бакка Т. В.** Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін у середніх загальноосвітніх навчальних закладах : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Т. В. Бакка. – К., 2008. – 20 с.

2. **Гончаренко С. У.** Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

3. **Дятлова О. М.** Інтегративний підхід до навчання суспільствознавства в загальноосвітніх школах України (20-ті – 30-ті рр. ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Олена Миколаївна Дятлова. – К., 2008. – 221 с.

4. **Енциклопедія освіти** / Акад. пед. наук України : головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. **Коджаспирова Г. М.** Словарь по педагогике / Галина Михайловна Коджаспирова, Алексей Юрьевич Коджаспиров. – М. : ИКЦ „МарТ” ; Ростов н/Д : Издат. центр „МарТ”, 2005. – 448 с.

6. **Михайличенко О. В.** Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін / О. В. Михайличенко // Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал, вип.1 / Заг. ред. О. В. Михайличенко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 130 с. – С. 4 – 14.

7. **Педагогика** : педагогические теории, системы, технологии: Учеб. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / С. А. Смирнов, И. Б. Котова, Е. Н. Шиянов и др.; Под ред. С. А. Смирнова. – 4-е изд., испр. – М. : Издательский центр „Академия”, 2000. – 512 с.

8. **Российская** педагогическая энциклопедия в двух томах: / Гл. ред. В. В. Давыдов. – М. : Большая российская энциклопедия. Том II (М–Я). – 1999. – 672 с.
9. **Скиба В.** Суспільствознавчі дисципліни: концепція викладання / Валерій Скиба // Рідна школа. – 1997. – № 9. – С. 41–47.
10. **Чернова Г. А.** Методика преподавания обществознания в начальной школе : учеб. пособие для студентов средних проф. учеб. заведений / Г. А. Чернова, Л. Г. Жукова, И. В. Митюкова. – М. : Издательский центр „Академия”, 2008. – 240 с.
11. **Ярош Н. В.** Розвиток теоретико-методологічних та організаційних засад суспільствознавчої освіти школярів (кінець 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) / Н. В. Ярош // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2012. – № 4. – 366 с. – С. 326–330.

Areshonkov V. Yu.

The „Content of Social Education” in the Conceptual System of the Historical and Methodological Research

The author makes an attempt to determine the concept „content of social education” in the conceptual system of the historical and methodological research. It is concluded that the content of social education in the Soviet secondary school is to be considered as a system of integrated scientific knowledge and skills, as well as the means of scientific activity formalized in syllabus. This system provides development of students’ skills, formation of their world outlook, morality and behavior and preparedness to social life and work.

Key words: social science, content of education, content of social education, school subject.

Відомості про автора

Арешонков Володимир Юрійович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри правознавства та спеціальних історичних дисциплін Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2013 р.
Прийнято до друку 26.04.2013 р.

V. Yu. Areshonkov, Zhytomyr Ivan Franko State University

“THE CONTENT OF SOCIAL EDUCATION” IN THE CONCEPTUAL SYSTEM OF THE HISTORICAL AND METHODOLOGICAL RESEARCH

Areshonkov V. Yu.

“The Content of Social Education” in the Conceptual System of the Historical and Methodological Research

The author makes an attempt to determine the concept “content of social education” in the conceptual system of the historical and methodological research. It is concluded that the content of social education in the Soviet secondary school is to be considered as a system of integrated scientific knowledge and skills, as well as the means of scientific activity formalized in syllabus. This system provides development of students’ skills, formation of their world outlook, morality and behavior and preparedness to social life and work.

Key words: social science, content of education, content of social education, school subject.

Historical and methodological study of formation and development of school social education in Ukraine in the twentieth century foremost requires the specification of the logical content of key terms and concepts which describe the specified field of education.

Although the problem of the content forming of social education is reflected in the writings of K. Bakhanov, A. Dyatlova, L. Pyrozhenko, A. Pometun, A. Prykhodko, T. Remekh, T. Samoplavska, I. Smahin, N. Yarosh et al., they do not provide the conceptual analysis of social education focused on the content.

Thus, the purpose of this research paper is to clarify the concept of social education content in the conceptual system of historical and methodological research.

In the scientific literature on scientific knowledge and related disciplines the term “public”, “humanitarian” and “social” are sometimes used as synonyms thereby disorienting researchers.

In modern Ukrainian educational science that conceptual problem was solved by A. Mikhaylychenko who clearly defined the meaning of “public science”, “humanities”, “social science” [6].

In his opinion, public sciences are connected with cultural and historical heritage of particular cultures, with social norms related to a particular, separate family, class, a separate group, nation, state, etc., which are characterized by ethnical, national, religious identity [6, p. 5]. Therefore, the researcher considers psychology, pedagogy, philosophy, linguistics, literary studies, religious studies, art history, archeology, ethnography, local history, cultural studies, aesthetics, and economy as social studies.

According to A. Mikhaylychenko, the center of “humanitarian” concept is the idea of man as the highest value [6, p. 5]. That is why to the humanitarian class he attributes sciences aimed at studying man in her spiritual, intellectual, moral, cultural and social activities. If the object of humanities is often overlapping with the social sciences, the methodology and study techniques are contraposing [6, p. 5]. Thereafter native and foreign languages and literature studies, anthropology, theology, journalism, ethnography, ethics, art studies, etc., are referred to the humanities.

By social sciences scholar understands sociology, social psychology, law, political economy, history, demography, social statistics, social hygiene [6, p. 5 – 7].

A. Mikhaylychenko unites public, social sciences and the humanities under the term of social studies [6, p. 5].

In his thesis I. Smahin conducted the profound analysis of social science concepts, where he suggested outlining the broad and narrow sense of “social science” concept.

In his opinion, a broad interpretation of what constitutes “social science” covers “the totality of scientific knowledge of man and society, which is formed on the basis of history, sociology, economics, political science, law, culture, social economy, social psychology and personality psychology, social philosophy, philosophical anthropology and ethics” [6].

In terms of the normative approach, based on the new State standard of the basic and complete secondary education, social studies can be defined as the education sector, which structurally consists of historical and social science components.

In the narrow sense the concept of “social science” refers to the name of similar subjects with integrated content in terms of the Soviet school system in the first and second half of the twentieth century.

In the Soviet schooling social science as an integrated subject is known in the period from 1921 till early 30s and from 1962 till 1991. If within the first period history was a component part of social science, than within the second period the social science and history were equal ranking academic subjects in the Soviet school.

T. Bakka defines the current social science as a set of “training courses that are designed to create in students’ minds the foundations of philosophical, cultural, legal, economic, political, civic knowledge. Priority tendencies of social studies in school, and hence the structure of its content is primarily reflected in the integration of such elements of knowledge as the basics of philosophy, culture, economics, law and the Constitution of Ukraine , political science and civics. Its main function is considered to be the providing of proper socialization of younger generation, the formation of its system of universal, national and personal values and value system, opportunities for young man to make a conscious choice of behavior patterns that meet the needs and challenges of Ukrainian state, democracy and the information society” [1, p. 9].

The modern Ukrainian “Encyclopedia of Education” provides the following definition of “social science education”: it is education that focuses on identity formation, conditions for its self-actualization, contributes to the development of civil society (historically compound forms of cooperative human activity) and facilitates the improvement of law state. Basic subjects for social oriented education are social sciences such as social philosophy, political science, ethics, social psychology, sociology, economics, etc. [4, p. 892].

Since our research covers the chronological periods of pre-Soviet, Soviet and Ukrainian contemporary education, “social science school education” as a functional

notion of the analysis, considering its realization within those three educational systems, we are defining it as education that is based on the content of public and social sciences and provides personal socialization according to public (social) requirement, and it is formalized in educational programs through the establishment of adequate knowledge, skills and relations in the process of studying social subjects in school”.

In a didactical context there are different interpretations of the term “content of education”.

In the “Dictionary of Pedagogy” G. Kodzhaspirova explains the content of education and training as a system of scientific knowledge, skills, relationships and creative experience, mastering of which provides a versatile development of mental and physical abilities of students, form their ideology, morality behavioral models, prepares for social life and work [2, p. 313].

In the “Ukrainian Pedagogical dictionary” S. Honcharenko notes the content of education stems from its main function which is to introduce young people to universal and national values [2, p. 137]. “The content of education is a system of scientific knowledge about nature, society, mentality, practical skills and work methods, artistic experience, philosophical, moral and aesthetic ideas and congruent behavior that student should master in the process of learning. The content of education is affected by objective factors (society’s needs in labor force development, the development of science and technology, accompanied by the emergence of new ideas, theories and fundamental changes in technology) and subjective factors (the policy social guiding forces and methodological positions of scientists). Pedagogy requires from content of education to be aimed at achieving the main goal of education that consists in forming a harmoniously developed, socially active individual, citizen of Ukraine; the content of education should be found on a scientific basis” [2, p. 137].

New Russian edition of “Pedagogical Encyclopedic Dictionary” (2008) notes that “The content of education is a system of knowledge, skills, creative experience and axiological orientation, mastering of which is necessary for personal

development”. This definition is given in terms of a person-centered approach to content of education.

In modern national pedagogy education content is defined as:

- “a set of knowledge and skills that are included in secondary education” (V. Haluzinsky, M. Yevtukh);
- “a system of scientific knowledge and skills, mastering of which provides comprehensive development of mental and physical abilities of students, forms their ideology, morality and prepares for social life and work” (M. Fitsula);
- “a system of scientific knowledge and skills, mastering of which creates the foundation for the development and formation of personality” (N. Volkova);
- “a part of culture, social experience of society, which is used in the process of education to meet the challenges of upbringing, education and personal development” (N. Moyseyuk);
- “a part of culture and social experience of humanity that is aimed to create opportunities for self-determination of a young person for its authentic self-actualization in terms of harmonization of personal and general public interests” (S. Palchevskiy, I Zaychenko).

It is obvious that the content of education does not remain unchanged. Community development, changing goals and tasks of education and upbringing of the younger generation entails changes in the content of education.

O. Savchenko defines the content of secondary education as a historical category, a model of realization of social requirements in terms order to give future generation a life training. The content of education takes into consideration current and future needs of society and individual educational needs [4, p. 322].

The content of secondary education finds its direct manifestation in the curriculum, programs and textbooks.

Structurally, the content of basic education includes a system of knowledge and skills, creative and axiological experience [7, p. 149].

The Soviet didactics determined school subject as the basis for the development of curriculum content. The theory of school subject was developed by A. Sokhor, I. Zhuravlev, L. Zorina, S. Lyednov et al.

School subject is a didactically based system of knowledge and skills originated from the relevant fields of science or arts that are to be studied in school, basic structural unit of educational process; a way of implementing of educational content [8, p. 488].

N. Yarosh, a modern Ukrainian scholar, notes that from the second half of the twentieth century an important theoretical condition for the development of social education on substantive basis was “substantiation of conceptualization of social education course. It was carried out by the same criteria that were applied to all school subjects - initial categories which names were used to denote a particular field of knowledge and which more or less clearly represented the specifics of subject were used as a base” [11, p. 326]. According to these criteria, the scholar, using the approach proposed by V. Skiba, divides school subjects into three types according to their conceptualization divided into three types: monosubjective, duosubjective and polysubjective.

V. Skiba, a Ukrainian scientist, gives the following characterization of school subjects: theoretical system of monosubjective subjects is limited by the one scientific field; Diasubjective ones a based on a synthesis of subjective areas of two sciences (economic geography). Polysubjective are those which outline sthe subjective areas of three or more scientific fields (mathematics, ecology) [9, p. 42].

Apparently, social science was introduced in the Soviet school education as a polysubjective .

N. Yarosh noted that social science was “the most difficult polysubjective school courses that combines not only related, but different in their content humanitarian and natural sciences. In addition, this course included a number of sciences such as philosophy and political economy which generally are not included in the school curriculum” [11, p. 326].

In the last third of the twentieth century in terms of the Soviet didactics some scientists considered that it is essential to include into the content of school subject not only educational material that students should master, but also “generalized activity methods produced by mankind and applied to this material” (mental activities) which students must be taught primarily (P. Halperin, O. Zaporozhets’, D. Elkonin). Others felt that the content of the subject “should specify the types of cognitive and practical tasks which students of any class should learn how to solve” (M. Skatkin).

The Soviet didactics in questions of selection and designing of school subjects’ content, taking into consideration educational tasks of school and age characteristics of students, established a rational relationships between facts and generalizations; it was selecting theories and key ideas that were considered as essential for understanding of many particular facts and provided a dialectical materialistic understanding of certain scope, served as a guide for cognitive and practical activities and had educational value, denoted to what extent could be covered laws and theories on a particular stage of educational process.

The concept of “the content of school social science education” is derived from the concept of “content of education”. Based on the modern national State standard of the basic and complete secondary education, the concept of content of school social science education can be defined as a system of conceptual tendencies of social science: an individual in the socio-political sphere, an individual in the social sphere, an individual in the law field, an individual in the economic sphere, an individual in cultural and spiritual sphere.

As for the content of modern social science school education, philosophy, economics, sociology, political science, social psychology, law are considered as basic sciences in the context of the development of students’ knowledge and skills.

Mastering the basics philosophy helps student to navigate properly in the world of knowledge and human values, and find a place in life. The value and necessity of studying philosophy at school is evident mainly due to the fact that it answers the

question, how to think, how to live with dignity. The understanding of the nature of social processes is provided by social philosophy.

Economic basics and related skills required for the formation of a teenager's adequate perception of the economic situation in the country and the world. They also serve as a tool that graduates will use to adjust their relationships with their future employers, colleagues, public and private economic structures.

Sociological knowledge and related skills designed to promote a comprehensive view of social processes by creating a framework of social thought as systematic understanding of the objective and subjective elements of social trends. Comprehensive systematic sociological thinking helps youth to take an active social position.

The growing importance of political science (the science of politics, structure, distribution and actualization of power) is determined by the fact that the fate of the country and hence the destiny of each person depends on the totality of individual political positions and conscious political choices of citizens. The strengthening of democracy in Ukraine is impossible without the consolidation of the democratic values revealed by political science in the consciousness of the majority.

Social psychology plays an important role in determining the graduate's place in society and shaping its position in relation to society, while its importance is increasing due to the complexity of current interpersonal relationships, the value of human interaction in large and small groups.

Mastering basic knowledge of law and relevant legal skills is an essential element of development of socially active individual which possesses legal conscience and legal culture necessary for modern society. In its turn, it brings personal conviction in the necessity of the law norms, responsible and respectful attitude to the rights and freedoms of others; strengthens public position.

G. Chernova notes that the content of social science school education is not permanent, as it changes due to the development of the society and social science. Methods of teaching social science are designed to make optimal selection of its most important elements. The required content of social science subjects required for

studying at the school is determined by the state standard. It is mastered by students with the help of the specific methodological organization of education which includes school, extracurricular and after-school activities and interdisciplinary connections [10, p. 18 – 19].

The integration of social science education is manifested on the subjective (polysubjective) and intersubject level. B. Ilchenko believes that an integrative approach to education leads to expedient clustering of educational content components into entirety. The result of integrative approach may appear in integrity of different levels of knowledge. Integrative approach is implemented in studying of integrated courses or separate subjects of educational sphere, when the integrity of knowledge is formed due to the integration on the basis of concepts that are common to all subjects, application of methods and forms of education, monitoring and correction of students' achievements that channelize educational process to the integration of knowledge [4, p. 356].

O. Dyatlova in the thesis on the problems of integrating the content of social science school education in the 20's – 30's of the twentieth century, notes that the concept of "integration of educational content" can be seen as a "set of some elements of the educational content based on scientific approaches that are determined by the need of education to create and in students' minds a system of knowledge and notions of man and society as the basis of a comprehensive worldview. Therefore, the aim of integrating the content of education is to develop in students' minds a belief that will increase the level of their mental activity" [3].

The researcher has introduced into practice a new pedagogical concept of "integrative approach in education" to determine the formation of content (of a single subject or an educational field) as a didactic model that is developed on a basis of combined elements of knowledge from different subjects and is implemented by the usage of integrated forms and methods of educational organization [3].

Thus, in the historical and methodological context, according to the subject of our study, the term "content of social science school education" we define as a system of integrated scientific knowledge and skills, kinds of educational activities

formalized in educational programs, that was taught within the mono-and polysubjective school subjects of public and social character (except history) and ensure the development of students' abilities, formation of their worldview and morality, and conduct preparation for social life and work. The study of historiography of appointed concept is the subject of our further researches.

References

1. **Bakka T. V.** Pidhotovka studentiv do vykladannya suspilstvoznavchykh dystsyplin u serednikh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Preparing students for the teaching of social sciences in secondary schools]: autoabstract of thesis for obtaining scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences. Kiev. 2008. 20 p. (ukr)
2. **Honcharenko S. U.** Ukrayinsky pedahohichny slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary]: Kiev: Lybid'. 1997. 376 p.(ukr)
3. **Dyatlova O. M.** Intehratyvny pidkhid do navchannya suspilstvoznavstva v zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrayiny (20-ti - 30-ti rr. XX stolittya) [Integrative approach to teaching social science in secondary schools in Ukraine (20's - 30's of the XX century)]: thesis for obtaining scientific degree of a Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.02. Kiev. 2008. 221 p. (ukr)
4. **Entsyklopediya osvity** [Educational encyclopedia]: Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine / main editor: Kremen' V. G. Kiev: Yurinkom Inter. 2008. 1040 p. (ukr)
5. **Kodzhaspyrova G. M.** Slovar po pedahohyke [Pedagogical Dictionary]: Moscow: publishing center „MarT”; Rostov-on-Don: publishing center „MarT”. 2005. 448 p. (rus)
6. **Mykhaylychenko O. V.** Klasyfikatsiya nauk ta vyznachennya ponyattya suspil'no-politychnykh dystsyplin [Classification of sciences and definition of social and political sciences]: Theory and methods of social sciences education: educational research journal. 1st issue. Editor: Mykhaylychenko O. V. Sumy: Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University.2011. 130 p. (rus)

7. **Pedahohyka**: pedahohycheskye teoryy, systemy, tekhnolohyy [Pedagogy: pedagogical theories, systems, technologies]: Textbook for students of higher and secondary educational institutions. Editor: Smyrnova S. A. – 4-s edition, corrected. Moscow: publishing center „Akademyya”. 2000. 512 p. (rus)

8. **Rosyyskaya** pedahohycheskaya entsyklopedyya v dvukh tomakh [Russian Pedagogical Encyclopedia in two volumes]: editor: Davydov V. Moscow. 1999. 672 p. (rus)

9. **Skyba V.** Suspilstvoznavchi dystsypliny: kontseptsiya vykladannya [Social sciences: the concept of teaching]: Ridna shkola. 1997. № 9. p. 41-47. (ukr)

10. **Chernova H. A.** Metodyka prepodavannya obshchestvoznannya v nachal'noy shkole [Methods of teaching social studies in elementary school]: textbook for students of secondary schools and colleges. Moscow: publishing center: „Akademyya”. 2008. 240 p. (rus)

11. **Yarosh N. V.** Rozvytok teoretyko-metodolohichnykh ta orhanizatsiynykh zasad suspil'stvoznavchoyi osvity shkolyariv (kinets 50-kh - 80-ti rr. XX stolittya.) [The development of theoretical, methodological and organizational principles of social science education (late 50's – 80's of the twentieth century.)]: collection of scientific articles of Berdyansk State Pedagogical University. Berdyansk. 2012. №4. 366 p. (ukr)

Арешонков В. Ю.

„Зміст шкільної суспільствознавчої освіти” в понятійній системі історико-методичного дослідження

У статті автор здійснив спробу уточнення поняття „зміст шкільної суспільствознавчої освіти” в понятійній системі історико-методичного дослідження. Зроблено висновок, що зміст шкільної суспільствознавчої освіти у радянській школі потрібно розуміти як систему інтегрованих наукових знань, умінь і навичок, способів навчальної діяльності, формалізованих в навчальних програмах, яка забезпечувала розвиток здібностей школярів, формування їх світогляду, моралі та поведінки, підготовку до суспільного життя і праці.

Ключові слова: суспільствознавство, зміст освіти, зміст суспільствознавчої освіти, навчальний предмет.

Арешонков В. Ю.

„Содержание школьного обществоведческого образования” в понятийной системе историко-методического исследования

В статье автор предпринял попытку уточнения понятия „содержание школьного обществоведческого образования” в понятийной системе историко-методического исследования. Сделан вывод, что содержание школьного обществоведческого образования в советской школе нужно понимать как систему интегрированных научных знаний, умений и навыков, способов учебной деятельности, формализованных в учебных программах, обеспечивающую развитие способностей школьников, формирование их мировоззрения, морали и поведения, подготовку к общественной жизни и труду.

Ключевые слова: обществознание, содержание образования, содержание обществоведческого образования, учебный предмет.

Information about the author

Volodymyr Yuriyovych Areshonkov – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Law and Special Historical Subjects Department of Zhytomyr Ivan Franko State University.

The article was received by the Editorial Office on 10.04.2013

The article was put into print on 26.04.2013